

Det svenska detaljhandelsmonopolet för alkoholdrycker

Rapport till Europeiska kommissionen december 2005

Konkurrensverket december 2005

Innehåll

1	Konkurrensverkets uppdrag och dess genomförande	4
1.1	Konkurrensverkets uppdrag	4
1.2	Uppdragets genomförande.....	4
1.3	Rapportens disposition.....	5
2	Inköp till detaljhandelsmonopolet.....	6
2.1	Ändringar i Systembolagets allmänna villkor	6
2.2	Systembolagets sortiment och inköpsmodell.....	6
2.3	Förändringar i sortimentsmodellen under 2005	7
2.4	Planerade förändringar 2006	9
2.5	Beställningssortimentet	9
2.6	Synpunkter från leverantörsföreningar m.fl.	9
2.7	Alkohol- och läkemedelssortimentsnämnden.....	13
3	Försäljning och konsumtion av alkohol	16
3.1	Alkoholkonsumtion	16
3.2	Resandeförsel.....	17
3.3	Systembolagets försäljning.....	17
3.4	Systembolagets försäljningsorganisation.....	18
4	Åtgärder mot korruption m.m.....	19
4.1	Den straffrättsliga processen avseende mutor och bestickning.....	19
4.2	Systembolagets åtgärder mot korruption	20
4.2.1	Åtgärder för att motverka korruption.....	20
4.2.2	Systembolagets filterkörningar	21
4.2.3	Systembolagets sanktioner mot leverantörer för brott mot inköpsvillkoren.....	22
5	Sammanfattande kommentar.....	26

1 Konkurrensverkets uppdrag och dess genomförande

1.1 Konkurrensverkets uppdrag

I samband med förhandlingarna om svenskt medlemskap i EU behandlades frågan om detaljhandelsmonopolet. Europeiska kommissionen ansåg att alla effekter som är diskriminerande mellan nationella och importerade varor måste avlägsnas. Vid protokollförda samtal mellan företrädare för den svenska regeringen och berörda tjänstegrenar inom kommissionen angavs vissa förutsättningar för att detaljhandelsmonopolet skulle anses fungera icke-diskriminerande. Av mötesprotokollet framgår att med icke-diskriminering avses följande:

- Objektiva inköps- och försäljningsvillkor för alkoholdrycker.
- Villkoren skall tillämpas likvärdigt på medborgare och produkter i gemenskapen.
- Villkoren skall vara transparenta.

I enlighet med överenskommelsen mellan Europeiska kommissionen och den svenska regeringen skall Konkurrensverket utöva tillsyn över detaljhandelsmonopolet vad gäller dess icke-diskriminerande funktionssätt och rapportera till kommissionen två gånger om året. Konkurrensverket har utfört detta uppdrag sedan 1 januari 1995.

Regeringen har i beslut den 22 december 2004 om regleringsbrev för Konkurrensverket år 2005 (dnr N2004/308/NL m.fl.) preciserat myndighetens uppdrag till att "fortlöpande övervaka att Systembolagets verksamhet bedrivs på ett icke-diskriminerande sätt, i enlighet med de kriterier som överenskommit mellan Sverige och den Europeiska kommissionen".

1.2 Uppdragets genomförande

Konkurrensverkets uppdrag innebär att olika faktorer i Systembolagets verksamhet och som kan ha betydelse för bedömningen av detaljhandelsmonopolets nuvarande och fortsatta icke-diskriminerande funktionssätt redovisas. I uppdraget ingår också att redogöra för de åtgärder som har vidtagits eller avser att vidtas av bl.a. Systembolaget för att säkerställa det icke-diskriminerande funktionssättet.

Konkurrensverket har i tidigare rapporter redovisat Systembolagets inköpsprocess och försäljningsorganisation samt utvecklingen på den svenska alkoholmarknaden m.m. Bolagets organisationsförändringar och den fortsatta utvecklingen berörs även i denna rapport.

Konkurrensverket lämnade i sin förra rapport en sammanfattande deskriptiv redogörelse för utvecklingen i den pågående straffrättsliga processen avseende mutor och bestickning och de omständigheter som kan antas ha betydelse för analys av detaljhandelsmonopolets icke-diskriminerande funktionssätt. Förundersökningen av mutbrott och bestickning var då delvis slutförd och åtal hade väckts mot anställda i Systembolaget och vissa leverantörsbolag.¹ Den första av sex rättegångar avseende mutbrott och bestickning är nu slutförd och dom har meddelats den 19 december 2005 mot anställda i ett av leverantörsbolagen och 18 f.d. anställda i Systembolaget. I denna rapport redogörs för domstolens skäl och domslut i de delar som nu är av intresse.

Det kan noteras att förundersökning fortfarande pågår mot ytterligare leverantörsbolag, däribland statliga Vin & Sprit. Den förväntas slutföras under första halvåret av 2006. Fler utredningar mot andra leverantörer kan inte uteslutas.

I den förra rapporten redogjordes för de åtgärder som Systembolaget vidtagit eller avser att vidta för att säkerställa ett icke-diskriminerande funktionssätt. Bolagets implementerade och fortsatta åtgärder mot korruption redovisas i denna rapport.

Vissa bestämmelser i alkohollagen som bl.a. rör förbud mot s.k. privat införsel är föremål för EG-domstolens prövning av bestämmelsernas förenlighet med gemenskapsrättens regler om handelsmonopol och kvantitativa importrestriktioner. I EG-domstolen prövas även frågan om de nationella bestämmelserna om punktskatt på öl och vin är förenliga med gemenskapsrätten. För närmare information om dessa mål, se EG-domstolens mål C-170/04, C-186/05 och C-167/05.

Systembolaget har beretts möjlighet att lämna synpunkter i anslutning till rapporten.

1.3 Rapportens disposition

Rapporten är uppdelad i sex avsnitt. I det följande avsnittet (avsnitt 2) redogörs för vissa förändringar i Systembolagets inköpsprocess m.m. I avsnitt 3 redovisas utvecklingen på den svenska alkoholmarknaden och Systembolagets försäljning av alkoholdrycker m.m. I avsnitt 4 redogörs för utvecklingen av den straffrättsliga processen avseende mutor och bestickning samt för bolagets åtgärder mot korruption. I avsnitt 5 lämnas en avslutande kommentar över vad som framkommer i rapporten.

¹ Förundersökningen bedrivs av Åklagarmyndigheten, Riksenheten mot korruption. Konkurrensverket har i tidigare rapporter översiktligt redovisat pågående förundersökning, se bl.a. rapport från juli 2004 (avsnitt 3) respektive december 2004 (avsnitt 3).

2 Inköp till detaljhandelsmonopolet

Konkurrensverket redogör i detta kapitel för vissa villkor för inköp till Systembolaget som tillämpas i förhållande till leverantörerna vilket är av betydelse för bedömningen av detaljhandelsmonopolets icke-diskriminerande funktionssätt.

2.1 Ändringar i Systembolagets allmänna villkor

Systembolaget har uppgett att bolaget har gjort vissa ändringar i bolagets allmänna villkor. Ändringarna rör i huvudsak hantering av återköp, betalningstider och EDI-meddelanden och trädde i kraft den 1 oktober 2005.

2.2 Systembolagets sortiment och inköpsmodell

I Konkurrensverkets rapport från juli 2004 gjordes en genomgång (avsnitt 2) av Systembolagets sortiment och inköpsmodell där dess effekter beskrevs och analyserades. Systembolaget informerade vidare om vissa förändringar i inköpsprocessen och sortimentsutformningen som skulle vara fullt genomförda från och med den 1 februari 2005. Även dessa planerade förändringar beskrevs i rapporten från juli 2004, avsnitt 2.9.²

De angivna förändringarna innebär i korthet följande:

- Systembolaget har vidareutvecklat och förtydligat sin sortimentsstruktur. Sortimentet delas in i ett fast sortiment, ett tillfälligt sortiment samt ett beställningssortiment. Det fasta sortimentet består liksom tidigare av ett bassortiment och fyra tilläggsmoduler samt ett kompletterande sortiment (vars produkter inte styrs på butik utan beställs helt efter beslut i systembutik och som liksom tidigare har till huvudsyfte att möjliggöra en anpassning av butiksutbudet till lokal efterfrågan). Nyhetsmodulerna har avvecklats och i stället placeras de viktigaste nyhetslanseringarna, s.k. strategiska lanseringar, direkt i modul i det fasta sortimentet, för att på så sätt komplettera och konkurrensutsätta sortimentet.
- Med strategiska lanseringar avses främst produkter som är potentiella storsäljare eller "modulsortimentsutmanare". Strategiska lanseringar görs vid två tillfällen per år av totalt cirka 160 produkter varav 30 lanseras efter godkännande i konsumentpanel. Systembolaget planerar att lansera 200 produkter i fast sortiment under år 2006. Tiden ute i butik är tolv månader.

² I Konkurrensverkets rapport från december 2004 (avsnitt 2.2) kommenterade Systembolaget vidare särskilt vissa förändringar vad gällde test- och beställningssortimentet som genomförts.

- Det tillfälliga sortimentet består av artiklar som köps in för en viss begränsad tidsperiod eller med viss volymbegränsning, d.v.s. antingen säsongvaror som lanseras under en begränsad period, eller produkter som köps in i begränsad mängd. Det tillfälliga sortimentet förnyas nio gånger per år.
- Bland annat för att motverka stödköp har förändringar genomförts i rutinerna för hantering av beställningssortimentet. Dessa varor får inte längre lagerföras i butik och beställande kunder identifieras tydligare. En depositionsavgift har införts vid beställning av varor för att minska leverantörernas möjligheter att själv påverka försäljningsstatistiken och för att öka incitamentet för kunderna att hämta ut beställda varor. Artiklar med stor kundefterfrågan kan fortfarande kvalificera sig för försäljning i det fasta sortimentet.
- När det gäller produkter som skall provas av konsumentpanelen har en köp/hanteringsavgift införts för varje produkt som ska provas av konsumentpanelen. Antalet lanseringar har minskat till ca 30 lanseringar per år men dessa får en längre och bättre exponering och exponeras på samma sätt som Systembolagets egna lanseringar i det fasta sortimentet. Systembolaget har även infört nya rutiner för konsumentpanelen. Denna betygsätter nu produkterna och de produkter som får högst poäng köps in av Systembolaget. Kön till konsumentpanelen testas av och nollställs varje halvår. Förändringarna har införts i syfte att minska kötiden för provning av konsumentpanelen och förbättra produkternas chans att klara sig kvar i sortimentet efter lansering.

Konkurrensverket har inför denna rapport begärt att Systembolaget anger utfallet av tidigare planerade förändringar och eventuella nya förändringar i sortiment och inköpsmodell under 2005. Konkurrensverket har även efterfrågat information angående utvecklingen av försäljningen i beställningssortimentet.

Nedan (avsnitten 2.3-2.5) redovisas vad Systembolaget uppgett om aktuella förändringar etc. och inkomna synpunkter från leverantörsorganisationerna.

2.3 Förändringar i sortimentsmodellen under 2005

Som anförts ovan trädde vissa förändringar i inköpsprocessen och sortimentsutformningen, den s.k. vidareutvecklade sortimentsmodellen, i kraft 1 februari 2005.

Enligt Systembolaget är syftet med vidareutvecklingen av sortimentsmodellen följande.

- Att skapa en helhetsbild av hur sortimentets olika delar samverkar och tydliggöra syftet med olika nylanseringar,

- Att ge de olika sortimenten och de olika lanseringarna en tydligare profil,
- Att underlätta strategisk planering och måluppföljning för sortimentsarbetet,
- Att förbättra och kvalitetssäkra arbete med inköp och utvärdering av gjorda lanseringar, och
- Att förbättra hanteringen av test- och beställningssortimenten.

Systembolaget har under februari 2005 genomfört den första lanseringen i tillfälligt sortiment och i april genomfördes den första strategiska lanseringen i fast sortiment.

Enligt Systembolaget har syftet med vidareutvecklingen uppnåtts och bolaget har nu betydligt bättre underlag för uppföljning av nyheter och bättre struktur för dialog med sina leverantörer. Nyheter i det fasta sortimentet har fått en bättre försäljning och merparten kommer vid utvärderingen att kvalificera för fortsatt försäljning i fast sortiment. Artiklar i det tillfälliga sortimentet som köpts in i bestämd volym (tillfälliga artiklar) säljer något långsammare än planerat. Bolaget följer upp de tillfälliga artiklarna varje månad och har en åtgärdsplan för artiklar med långsam försäljning som bland annat innebär att artiklar omfördelas mellan butiker samt i sista hand kan eventuella prisnedsättningar bli aktuella.

Systembolaget har vidare under år 2005 genomfört en förändring avseende butikernas sortimentstilldelning. Tidigare baserades en butiks sortimentstilldelning på butikens försäljning per produktkategori. En butik med stor försäljning av t.ex. rött vin tilldelades flera tilläggsmoduler av rött vin osv. Detta ledde till att bolaget hade över 200 olika butikstyper på sina drygt 400 butiker. Idag baseras tilldelningen istället på butikens totala försäljning och butiken får en balanserad tilldelning av alla kategorier. Bolaget får då i huvudsak fem olika butikstyper avseende sortiment, Bas, T1, T2, T3 och T4-butiker. Enligt Systembolaget påverkas inte en enskild artikels garanterade butikstäckning eftersom beskriven förändring endast innebär en omfördelning avseende tilldelning av artiklar inom samtliga butiker.

Systembolaget har vidare förenklat rutinerna för artiklar som kvalificerar sig för försäljning i fast sortiment från beställningssortiment. När en artikel i beställningssortimentet kvalificerar sig för försäljning i fast sortiment överflyttas den direkt till fast sortiment. Tidigare överflyttades den först till dåvarande nyhetssortimentet för att därefter eventuellt kvalificera sig till fast sortiment. Dessutom inväntas inte längre modulskifte utan artikeln finns omedelbart tillgänglig i det fasta sortimentet.

2.4 Planerade förändringar 2006

Systembolaget har uppgett att under år 2006 planerar bolaget att minska omfattningen av det lokala valet, dvs. andelen av sortimentet som utgörs av produkter som väljs av butikerna för att svara mot den lokala efterfrågan och således inte styrs ut centralt. Detta sker mot bakgrund av att butikerna inte har utnyttjat det lokala valet i någon större utsträckning och att det utgör ett led i Systembolagets arbete att motverka korruption. Målsättningen är att förändringen av det lokala valet skall vara genomförda i oktober 2006. Systembolaget uppger vidare att det totala antalet artiklar i Systembolagets sortiment inte kommer att minska i och med förändringen eftersom det fasta sortimentet kommer att utökas med motsvarande antal artiklar som minskas i det lokala valet. Detta innebär enligt bolaget sålunda att antalet artiklar som butikerna är ålagda att lagerföra kommer att öka i antal. Systembolagets arbete med nämnd förändring av det lokala valet är dock inte klart ännu och bolaget kan därför inte ge mer detaljerad information för tillfället.

2.5 Beställningssortimentet

Konkurrensverket har inför denna rapport begärt att Systembolaget informerar om eventuella förändringar vad gäller försäljningen från beställningssortimentet, särskilt mot bakgrund av den depositionsavgift som införts vid beställning av varor från beställningssortimentet från och med den 1 oktober 2004. (se ovan avsnitt 2.2). Det är av intresse att följa utvecklingen av försäljningen i detta sortiment, då försäljningen i sortimentet har minskat från början av år 2004 jämfört med år 2003.³

De statistikuppgifter som Systembolaget lämnat om beställningssortimentet utvisar att försäljningen av varor i beställningssortimentet har legat på i stort sett samma nivå sedan år 2004. Enligt Systembolagets uppfattning kan det ökade antalet av självbetjäningsbutiker under de senaste två åren ha minskat kundernas efterfrågan avseende beställningssortimentet eftersom det omfattande och breda sortimentet blir tydligare för kunden i sådana butiker.

Systembolaget har vidare uppgett att försäljningen av artiklar i beställningssortimentet troligtvis kommer att minska framöver eftersom Systembolaget har förenklat och underlättat för artiklar med stor försäljning att kvalificera sig till försäljning i fast sortiment (se ovan avsnitt 2.3).

2.6 Synpunkter från leverantörsföreningar m.fl.

Konkurrensverket har inför denna rapport berett leverantörsorganisationerna – Svenska Bryggareföreningen (SBF), Föreningen Svenska Dryckesproducenter och

³ Se Konkurrensverkets rapport från december 2004, avsnitt 2.2. En sådan utveckling skulle kunna tyda på en minskad balans mellan olika vägar in i Systembolagets sortiment.

Sprit & Vinleverantörsföreningen (SVL) tillfälle att lämna synpunkter på Systembolagets funktionssätt.

Nedan redovisas inkomna synpunkter från leverantörsföreningar m.fl. avseende Systembolagets funktionssätt och bolagets kommentarer till dessa.

Särskild inköpskommitté

Såväl *Svenska Bryggareföreningen (SBF)* som vissa av dess medlemsföretag samt *Sprit & Vinleverantörsföreningen (SVL)* ifrågasätter varför Systembolaget ännu inte inrättat den s.k. inköpskommittén, som man tidigare planerat. Syftet med denna kommitté var att kunna bemöta kundefterfrågan avseende produkter som efterfrågas på grund av andra faktorer än vad som framkommer vid sensorisk provning.

Enligt *SBF* bör produkter som tillverkas industriellt i stor skala som till exempel lageröl och sprit utvärderas enligt andra kriterier än enbart med hänsyn till smak, såsom exempelvis varumärke, förpackning, marknadsföringsinsatser, försäljning i andra kanaler och på andra marknader. *SBF* anger att man uppfattat att Systembolaget dock inte längre avser att införa en särskild inköpskommitté på grund av svårigheterna att finna en konkurrensneutral form för denna kommitté.

SVL framhåller att en sådan kommitté är viktig för att garantera att produkter, som inte bara kan väljas ut från sensorisk provning, skall ha en möjlighet att kvalificera sig till sortimentet. Det gäller till exempel produkter med mycket kända varumärken, med sensoriska kvaliteter etc.

Systembolaget har kommenterat planerna på att införa ovan nämnda inköpskommitté enligt följande.

Systembolaget anger att bolaget tidigare övervägt att införa en särskild inköpskommitté eller motsvarande form med ovanstående syfte. Frågan har dock för närvarande bordlagts bland annat på grund av att rutinerna vid kvalificering från beställningssortimentet har ändrats (se ovan avsnitten 2.3 och 2.5.) Tidigare fanns inte aktuell överflyttad artikel tillgänglig i det fasta sortimentet förrän efter närmast infallande moduls kifte (d.v.s. april eller oktober). Idag inväntas inte moduls kifte utan artikeln finns omedelbart tillgänglig i det fasta sortimentet. Detta innebär i och för sig inte att artikeln omedelbart kommer att finnas med i Systembolagets katalog eftersom den trycks två gånger per år i samband med moduls kifte. Artikeln återfinns dock direkt i det fasta sortimentet på Systembolagets hemsida.

Enligt Systembolaget innebär ovan nämnda att en artikel i beställningssortimentet som får en stor kundefterfrågan kommer att finnas tillgänglig i det fasta sortimentet efter betydligt kortare tid än tidigare. Systembolaget har vidare uppgett att för det fall det visar sig, vid en framtida utvärdering, att beskriven rutinförändring inte är tillräcklig för att kunna bemöta den kundefterfrågan som finns avseende produkter som efterfrågas av andra orsaker än vad som framkommer vid sensorisk provning

kommer bolaget återigen att ta upp frågan om en särskild inköpskommitté eller liknande.

Betalningstid

Såväl *SBF* som vissa av dess medlemsföretag och *SVL* har framfört synpunkten att betalningsfristen är för lång (30 dagar) och inte synkroniserad med betalningen av alkoholskatten, vilket innebär problem för mindre aktörer.

Systembolaget har kommenterat betalningstiden enligt följande.

Systembolaget tillämpar sedan 1 juli 2005 en generell betalningstid om 25 dagar avseende de leverantörer som tillämpat EDI-fil (INVOIC) vid fakturering. För de leverantörer som tillämpar manuell registrering vid fakturering är betalningstiden fortfarande 30 dagar.

Systembolaget framhåller att vid fastställande av betalningstiden har bolaget haft övrig dagligvaruhandel som referensobjekt. Enligt Systembolaget är en betalningstid om 30 dagar praxis i övrig dagligvaruhandel. Enligt räntelagen (1975:635) anges vidare en betalningsfrist om 30 dagar för det fall inte annat bestäms mellan parterna. Systembolaget konstaterar således att i avsaknad av avtal mellan Systembolaget och leverantörerna skulle följaktligen en betalningstid om 30 dagar ha tillämpats enligt dispositiv rätt. Enligt Systembolaget tillämpar bolaget alltså en kortare betalningstid än vad som skulle ha gällt enligt dispositiv rätt för de leverantörer som vid fakturering tillämpar EDI-fil (INVOIC).

Systembolaget anser vidare inte att bolaget är skyldigt att ha en onormalt kort betalningsfrist på grund av att svenska staten bestämt skatteinbetalningarna på ett visst sätt och att bolaget inte kan ta ansvar för sådana skattepolitiska åtgärder. Enligt Systembolaget skall här nämnas att bolaget, utifrån sitt socialpolitiska uppdrag, skall bedriva sin verksamhet ekonomiskt effektivt.

Multipack

SBF och vissa av dess medlemsföretag ifrågasätter konkurrensneutraliteten vad gäller Systembolagets multipackhantering mellan 6-pack öl och boxvin. Bland annat påverkar multipackhanteringen modulplaceringen eftersom ett 6-pack öl endast räknas som en burk vid utvärderingen av försäljningen. Därtill bör enligt leverantörerna ett 6-pack öl få samma fasta påslag som boxviner.

Systembolaget har kommenterat dess multipackhantering enligt följande.

Boxvin utgör en s.k. Dryckesförpackning och är den minsta förpackningsnivå som innesluter en produkt och säljs som en enhet. Multipack utgör en s.k. Gruppförpackning och är en förpackningsnivå som innehåller ett flertal Dryckesförpackningar och som säljs som en enhet. En Gruppförpackning innehåller sålunda flera

separata Dryckesförpackningar och som hålls samman av t.ex. plast eller kartong-emballage. En Gruppförpackning kan med lätthet separeras till ett flertal Dryckesförpackningar. Ett boxvin är en Dryckesförpackning och kan inte separeras till ett flertal Dryckesförpackningar.

Enligt Systembolaget påverkas inte modulplaceringen av multipackshanteringen eftersom modulplacering baserar sig på försäljning i liter och inte på antal försålda förpackningar.

Enligt Systembolaget skall vid prisberäkningen av en Gruppförpackning samma antal fasta påslag användas som Gruppförpackningen innehåller Dryckesförpackningar. För det fall endast ett fast påslag skulle användas för Gruppförpackningar skulle det gynna s.k. storköp vilket enligt Systembolaget inte är förenligt med bolagets uppdrag.

Systembolaget menar sammanfattningsvis att konkurrensneutraliteten inte kan ifrågasättas avseende multipackhanteringen.

Leverantörsbesök i Systembolagsbutik

SBF anser att det är orimligt att anställda hos en leverantör inte tillåts att besöka en Systembolagsbutik, annat än som kund. Eftersom Systembolaget, enligt sina leverantörsvillkor, lovar att uppfylla en mängd olika villkor, är det enligt *SBF* rimligt att en leverantör erbjuds möjligheter att kontrollera ute i butikerna att villkoren uppfylls och att information om eventuella felaktigheter bör kunna delges Systembolaget centralt.

Systembolaget har kommenterat ifrågavarande besöksförbud enligt följande.

Systembolaget uppger att leverantörernas besök i butik omfattas av policyn för kontakter mellan Systembolaget och leverantörer. Denna policy, som utgör en del av Systembolagets allmänna inköpsvillkor, omarbetades under år 2003 mot bakgrund av pågående förundersökningen avseende mut- och bestickningsbrott. Policyn innebär att samtliga kontakter mellan leverantör och Systembolaget (i den mån inte annat uttryckligen medges i policyn) skall ske genom anställda på Systembolagets huvudkontor samt att leverantör inte får besöka systembutik annat än i egenskap av kund eller i samband med studiebesök med utländsk affärskontakt efter överenskommelse med Varuförsörjningen på huvudkontoret.

Systembolaget anger att man är medveten om att policyn är strikt men att det finns goda skäl för detta mot bakgrund av den situation som leverantörerna och Systembolaget befinner sig i för närvarande. Systembolaget uppger vidare att man kommer att utvärdera, analysera och eventuellt ompröva policyn för leverantörskon-

takter när alla fakta finns tillgängliga från mut- och bestickningsrättegångarna och när Systembolaget har vidtagit erforderliga⁴ åtgärder mot korruption.

Systembolaget nämner i detta sammanhang vidare att bolaget inte garanterar leverantörerna någon specifik exponering i butik. Däremot garanterar Systembolaget viss butikstäckning för artiklar i moduldelen i fast sortiment. Detta innebär att Systembolaget garanterar att en viss artikel skall lagerhållas på ett visst antal butiker. Systembolaget uppger vidare att man kontrollerar att garantin uppfylls genom dess lagerstyrning. Lagerstyrning innebär bland annat att beställningar av artiklar som lagerförs på butik sker centralt från Systembolagets huvudkontor. Detta innebär enligt Systembolaget att huvudkontoret har kontroll över lagersaldon och liknande på butik. Dessutom kontrollerar även kategorichefsgruppen att butikerna lagerför nya artiklar i fast sortiment.

Enligt Systembolaget kan för det fall en leverantör vill ha information om något förhållande i butik, t.ex. butikstäckning avseende viss artikel, sådan information erhållas från Varuförsörjningen på Systembolagets huvudkontor.

Systembolaget har slutligen uppgett att för att tillfredsställa leverantörernas behov av att kunna kontrollera en artikels butikstäckning undersöker bolaget möjligheten att lägga in dessa uppgifter i Leverantörsportalen⁵ som kommer att driftsättas under år 2006.

2.7 Alkohol- och läkemedelssortimentsnämnden

Alkohol- och läkemedelssortimentsnämndens verksamhet

Alkohol- och läkemedelssortimentsnämnden har bland annat till uppgift att pröva Systembolagets beslut varigenom bolaget avvisat en produkt från sitt sortiment, eller avfört viss alkoholdryck ur sitt sortiment. Nämnden har dock utvecklat en praxis som innebär att den inte tar upp fall till prövning förrän leverantören uttömt alla möjligheter hos Systembolaget. Detta innebär att en leverantör även måste ha prövat att få produkten godkänd genom konsumentpanelen för inköp av Systembolaget innan frågan kan prövas av nämnden. Systembolagets beslut att avvisa produkten kan enligt nämnden annars inte uppfattas som en slutlig avvisning. Då detta hittills tagit lång tid har följden blivit att nämnden under de senaste åren inte fått in mer än enstaka ärenden för prövning. Nämndens verksamhet påverkas således i hög grad av hur inköpssystemet hos Systembolaget fungerar.

Konkurrensverket har i tidigare rapporter mot bakgrund av ovanstående framhållit betydelsen av att Alkohol- och läkemedelssortimentsnämndens uppdrag ses över så att nämnden blir en i praktiken fungerande överprövningsinstans för System-

⁴ Avser de åtgärder mot korruption som Systembolaget informerade Konkurrensverket om inför rapporten juli 2005. Åtgärderna redovisades i nämnda rapport, avsnitt 3. Se även nedan avsnitt 4.2 nedan.

⁵ Portal på Internet där leverantör kan kommunicera med Systembolaget.

bolagets beslut. Några ändringar har emellertid såvitt Konkurrensverket känner till dock hittills inte genomförts.⁶

Som framgår ovan har emellertid Systembolaget genomfört vissa förändringar av systemet för antagning av produkter som tidigare var hänvisade till dåvarande testsortimentet (se ovan avsnitt 2.2), bland annat i syfte att minska kötiden. Detta skulle kunna medföra att förutsättningarna för nämndens arbete har/eller kan komma att förändras.

Konkurrensverket har med anledning härav efterfrågat Systembolagets synpunkter angående leverantörernas möjligheter i praktiken att få Systembolagets beslut att avvisa en offererad produkt överprövat av nämnden mot bakgrund av det nya systemet för inköp av konsumentpanelsartiklar.

Systembolaget har informerat Konkurrensverket enligt följande:

Systembolagets sortiment indelas numera i fast sortiment, tillfälligt sortiment och beställningssortiment. I samband med att leverantör meddelas beslut om avvisad offert för fasta sortimentet, lämnats information om möjlighet att för leverantör att ansöka om provning av konsumentpanelen. Leverantör som meddelas beslut om avvisad offert för det tillfälliga sortimentet ges däremot inte möjlighet att ansöka om provning av konsumentpanelen. Detta innebär enligt Systembolaget att sådana avvisningsbeslut kan överklagas direkt till alkohol- och läkemedelssortimentsnämnden.

Systembolaget uppger vidare att Alkohol- och läkemedelssortimentsnämnden även prövar avvisningsbeslut avseende fast sortiment utan att saken prövats av konsumentpanelen om Systembolaget avvisar produkten på s.k. formella grunder. Exempel på frågor som nämnden prövat direkt är om offerten inkommit i rätt tid, om den varit korrekt och fullständigt ifylld och om Systembolagets produkturval har skett i enlighet med avtalet mellan Systembolaget och staten.

Kön till konsumentpanelen nollställs två gånger per år. Detta innebär att leverantörerna inom kort tid kan få avvisad produkt provad av konsumentpanelen för att eventuellt få produkten lanserad i det fasta sortimentet. Följaktligen kan även leverantör som är missnöjd med konsumentpanelens beslut överklaga detta beslut till Alkohol- och läkemedelsnämnden inom rimlig tid enligt Systembolaget.

Vidare prövar även Alkohol- och läkemedelsnämnden beslut om avlistning av befintliga artiklar i Systembolagets sortiment.

⁶ Det kan dock noteras att nämnden av regeringen har fått ett utvidgat mandat att även hantera läkemedelsfrågor. Nämnden har således numera även till uppgift att pröva beslut som Apoteket AB fattat och som innebär att ett visst läkemedel inte lagerhålls på ett lokalt apotek. Till följd härav har även nämndens namn ändrats till det rubricerade (tidigare Alkoholsortimentsnämnden).

Mot bakgrund av ovanstående är det Systembolagets uppfattning att leverantörerna har goda möjligheter att i praktiken få Systembolagets beslut att avvisa/avföra viss produkt överprövat av Alkohol- och läkemedelssortimentsnämnden.

Ärenden i Alkohol- och läkemedelssortimentsnämnden

Under oktober – november 2004 inkom två ärenden till Alkohol- och läkemedelssortimentsnämnden. Bägge ärendena gällde produkter som efter offertförfrågan avvisats. Beslut i dessa ärenden togs av nämnden i december 2004. I det ena ärendet hade Systembolaget avvisat leverantörens offerter avseende ett antal produkter eftersom de inkommit för sent. Leverantören gjorde i huvudsak gällande att offerterna skall anses inkomna i rätt tid då dessa postades dagen innan sista offertdag. Systembolaget ansåg dock att det är leverantören som står risken för att inte offerterna inkommit i rätt tid, och denna uppfattning delades av nämnden. I det andra ärendet hade Systembolaget avvisat leverantörens offerter avseende två produkter eftersom offerterna var felaktigt ifyllda. Leverantören anförde att det borde åligga Systembolaget att begära in kompletteringar istället för att avvisa offerter i de fall dessa är felaktigt ifyllda. Nämnden ansåg dock att Systembolagets rutiner i detta avseende, dvs. att regelmässigt avvisa felaktigt och ofullständigt ifyllda offerter, var försvarbara med hänsyn till det stora antal offerter det är fråga om, särskilt som den innebär en likabehandling, varför ansökan avslogs.

Under år 2005 har Alkohol- och läkemedelssortimentsnämnden vidare behandlat fyra ärenden. Beslut i dessa ärenden togs av nämnden i september 2005. Ett av ärendena avsåg emellertid avlistning av en naturdryck, varför nämnden har avvisat ansökan, då det inte är fråga om en alkoholdryck. Ett annat ärende avsåg Systembolagets avvisning av en produkt utifrån pris, kvalitet m.m. Nämnden avslög dock ansökan då produkten inte prövats av konsumentpanelen (angående nämndens praxis i dessa fall, se här ovan). Det tredje ärendet avsåg avvisning av en produkt, där leverantören överklagat med hänvisning till att provningsresultatet för vinnande produkt inte redovisas. Nämnden har avslagit ansökan då ingen produkt köptes in. Det fjärde ärendet avsåg avvisning av en produkt eftersom offerten var felaktigt ifylld. Nämnden avslög ansökan eftersom man ansåg att Systembolagets rutiner i detta avseende var försvarbara (jämför ovan).

3 Försäljning och konsumtion av alkohol

Uppgifter om utvecklingen av den svenska alkoholmarknaden utgör underlag för en helhetsbedömning av detaljhandelsmonopolets icke-diskriminerande funktionsätt och redovisas därför i detta kapitel.

3.1 Alkoholkonsumtion

Centrum för socialvetenskaplig alkohol- och drogforskning (SoRAD) vid Stockholms universitet har regeringens uppdrag att följa alkoholkonsumtionen i Sverige. Enligt SoRAD:s beräkningar ökade konsumtionen av alkohol per invånare med 1 % under 2004. Konsumtionsökningen gäller sprit och starköl medan konsumtionen av vin och folköl har minskat. Andelen av den konsumerade alkoholen som härrör från resandeförsel och illegal införsel fortsatte att öka enligt SoRAD:s beräkningar under 2004 medan Systembolagets och restaurangernas andel av den konsumerade alkoholen sjönk, likaså hemtillverkningen (tabell 1).⁷

Tabell 1. Den beräknade konsumtionen av alkohol i liter per invånare i Sverige under år 2004 i jämförelse med 2003 uppdelad på olika anskaffningsätt

Anskaffningsätt	Liter ren alkohol per invånare 2004 (15 år och äldre)	Förändring 2003-2004	Andel av den totala konsumtionen (i ren alkohol) 2004
Systembolagets förs.	4,8	- 6 %	46 %
Restaurangförs.	1,0	- 8%	10 %
Livsmedelsbutiker	0,7	- 16 %	6 %
Resandeförsel	2,7	+ 19 %	26 %
Smuggling	0,8	+ 28 %	8 %
Hemtillverkning	0,4	- 6 %	4 %
Summa	10,4	+ 1 %	100 %
Totalt registrerad alkohol	6,4	- 8%	62 %
Totalt oregistrerad alkohol	3,9	+ 18 %	38 %

Källa: Alkoholkonsumtionen och dess delmängder 2004 i jämförelse med 2003, SoRAD, Stockholms universitet, www.SoRAD.se 051128.

Som framgår av tabell 1 har andelen av konsumerad alkohol som hänförs från resandeförsel totalt ökat med 19 % mellan 2003 och 2004, förändring per typ av dryck uppgick till + 26 % för sprit, + 8 för vin och + 20 % för öl.⁸

⁷ Alkoholkonsumtionen och dess delmängder 2004 i jämförelse med 2003, SoRAD, Stockholms universitet, www.SoRAD.se, 051128.

⁸ Alkoholkonsumtionen och dess delmängder 2004 i jämförelse med 2003 (uppdaterad 2005-09-26), SoRAD, Stockholms universitet, www.SoRAD.se, 051128.

3.2 Resandeförsel

I tabell 1 ovan har redogjorts för SoRAD:s beräkningar om konsumtionen uppdelat på anskaffningssätt. SoRAD har även mätt den totala mängden resandeförsel till Sverige.⁹ Där framgår att resandeförseln ökade mellan åren 2003 och 2004. Mätt i antal liter ren alkohol var ökningen 20 %. Det var framförallt införseln av spritdrycker och öl som ökade. Införseln av sprit ökade under året med 27 % och införseln av öl ökade med 21 %. Även det resandeförda vinet ökade något, med 6 %, under 2004.

SoRAD:s undersökningar visar däremot att den totala mängden resandeförsel minskade under de nio första månaderna 2005 i jämförelse med samma period 2004. Den totala minskningen var 11 %, mätt i liter ren alkohol. Införseln av öl minskade med 19 % följt av spritinförseln som minskade med 14 %. Införseln av vin var dock i stort sett oförändrad.¹⁰ SoRAD kommenterar dessa uppgifter med att det inte är införseln under 2005 som varit speciell utan införseln under 2004 där man kunde notera en kraftig ökning under det första halvåret vilket till stor del kan förklaras av skattesänkningen i Danmark och de i praktiken slopade införselkvoterna vid årsskiftet 2003/2004. SoRAD menar att man under 2005 återgått till vad man kan kalla en mer normal nivå beträffande resandeförseln¹¹.

Tabell 2. Resandeförsel av öl, vin och sprit i antal miljoner liter samt totalt i antal miljoner liter ren alkohol under de första nio månaderna 2005 och 2004 samt förändringar i %.

	Första nio månaderna 2005	Första nio månaderna 2004	Förändring
Öl	54,4	67,6	- 19 %
Vin	33,5	33,3	0 %
Sprit	15,3	17,8	- 14 %
100 % alk.	13,2	14,9	- 11 %

Källa: Resandeförsel månad för månad uppdaterad till och med september 2005, s 1, SoRAD, Stockholms universitet, www.SoRAD.se, 051128.

3.3 Systembolagets försäljning

Av Systembolagets uppgifter framgår att dess försäljning, mätt i liter ren alkohol, har minskat med 5 % år 2004 i jämförelse med 2003. Jämfört med 2003 har System-

⁹ Resandeförsel månad för månad uppdaterad till och med september 2005, s. 1, SoRAD, Stockholms universitet, www.SoRAD.se, 051128.

¹⁰ Resandeförsel månad för månad uppdaterad till och med september 2005, SoRAD, Stockholms universitet, www.SoRAD.se, 051128.

¹¹ Alcohol update, nr 11, s. 1.

bolagets försäljning sjunkit, vad gäller sprit (- 13 %), vin (- 2 %), starköl (-3,5 %) och cider och blanddrycker 10%¹².

Under de 11 första månaderna under 2005 visar Systembolagets statistik att försäljningen ökat i jämförelse med 2004. Mätt i liter ren alkohol ökade försäljningen under perioden med 2,8 %. Försäljningen av spritdrycker fortsatte att minska med 2,1 % medan vinförsäljningen ökade med 3,6 %. Även starkölsförsäljningen ökade med 4 % liksom försäljningen av blanddrycker med 12 %. Försäljningen av cider sjönk något, 0,6 %.¹³

3.4 Systembolagets försäljningsorganisation

Systembolaget har uppgett följande angående förändringar i försäljningsorganisationen. Under år 2005 lades sju butiker ner och en butik nyetablerades¹⁴. Detta innebar att antalet butiker minskade från 417 till 411 under år 2005. Under samma period ökade självbetjäningsbutikerna i antal från 196 till 215. Ungefär hälften av dessa nedläggningar har ägt rum på grund av att s.k. överkapacitet har uppstått i storstadsregionerna när butiker har övergått till självbetjäningsbutiker.

Systembolaget har uppgett att man öppnade ytterligare en butik med vinkällare i Göteborg i november 2005. Det är den tredje vinkällarbutiken i Sverige. Butikstypen finns redan i Stockholm och Malmö. Det är en ny typ av självbetjäningsbutik med en separat vinkällare. Utöver ordinarie sortiment finns ett extra stort sortiment av framförallt vin. Personalen skall vara specialutbildad.¹⁵

¹² Dessa siffror är beräknade med utgångspunkt från statistik som lämnats av Systembolaget, Systembolagets hemsida, Försäljningsstatistik 2004, s 62, www.systembolaget.se, 051128.

¹³ Månadsstatistik 2005/11, www.systembolaget.se, 051207.

¹⁴ Den nyetablerade butiken är belägen i Torslanda. De butiker som är föremål för nedläggning är följande: Bredäng (Stockholms kommun), Sundbyberg, Rosengård (Malmö kommun), Folkungagatan 101 (Stockholms kommun), Skänninge (Mjölby kommun), Visby och Kristianstad.

¹⁵ Systembolagets nyhetsbrev september 2005

4 Åtgärder mot korruption m.m.

Konkurrensverket lämnade i sin förra rapport en redogörelse för utvecklingen i den pågående straffrättsliga processen avseende mutor och bestickning och de omständigheter som kan antas ha betydelse för analys av detaljhandelsmonopolets icke-diskriminerande funktionssätt. Den första av sex rättegångar avseende mutbrott och bestickning är nu slutförd och dom har meddelats den 19 december 2005. Nedan redogörs för domstolens skäl och domslut i de delar som nu är av intresse.

Systembolagets åtgärder mot korruption är av betydelse för bedömningen av detaljhandelsmonopolets funktionssätt och redovisas därför i detta kapitel.

Konkurrensverket inhämtade inför föregående rapport Systembolagets redogörelse för vilka åtgärder som bolaget vidtagit och planerar att vidta för att motverka korruption i verksamheten. För en beskrivning av denna åtgärdslista hänvisas till Konkurrensverkets rapport från juli 2005.

Konkurrensverket har inför denna rapport begärt att Systembolaget redovisar vilka åtgärder som genomförts och vilka andra åtgärder som planeras för att motverka korruption. Konkurrensverket har särskilt efterfrågat information om utformningen av och tillämpningen av Systembolagets sanktionsmodell mot leverantörer.

Konkurrensverket har vidare begärt att Systembolaget redogör för resultatet av eventuella utvärderingar av tillämpningen av filtret för stora köp under år 2005.

4.1 Den straffrättsliga processen avseende mutor och bestickning

Konkurrensverket har i rapporten från juli 2005 redogjort för den pågående förundersökningen avseende mut- och bestickningsbrott i Systembolaget och bolagets leverantörer. Som tidigare rapporterats har åtal för mutbrott väckts mot anställda i Systembolaget och åtal för bestickning mot anställda i leverantörsbolag.

Stockholms tingsrätt har genom dom den 19 december 2005¹⁶ prövat ansvarsfrågan mot 18 f d anställda i Systembolaget och två anställda i ett av leverantörsbolagen. Domstolen har genom domen funnit att de åtalade gjort sig skyldiga till mutbrott respektive bestickningsbrott. Domstolen konstaterar att utredningen i målet bl.a. visar att de f d anställda i Systembolaget i strid mot bolagets policy för kontakter mellan bolaget och leverantörer tagit emot ersättning av varierande storlek och att mottagandet utgör mutbrott enligt 20 kapitlet 2 § brottsbalken. Domstolen konstaterar dock samtidigt att åtalet för bestickning omfattade mutor till ett sammanlagt

¹⁶ Stockholms tingsrätts dom den 19 december 2005 mål B 4684-03 och B 22379-05, då denna rapport skrivs har domen ännu inte vunnit laga kraft.

belopp om 922 664 kr till 65 åtalade f.d. anställda i Systembolaget. Domstolen konstaterar dock att endast 18 av dessa 65 hördes i denna rättegång och att åtalet endast kunde bifallas i de delar som berörde de 18 hörda personerna. Ansvaret för bestickning begränsades således till de 196 000 kr som betalats ut till nu dömda butikschefer.

Domstolen påpekar att i målet har ifrågasatts huruvida de mutåtalade haft möjlighet att påverka försäljningen av leverantörens produkter. Domstolen konstaterar i denna fråga att även om det inte för varje enskild produkt varit känt för den åtalade vilken leverantör en produkt haft, har det funnits en möjlighet att favorisera företagets produkter redan genom att rekommendera dem till kunder. Domstolen konstaterar vidare att det dessutom i flera fall funnits möjlighet till förbättrad exponering, bl.a. genom att s.k. kvartspallar ställdes in i butiken. Domstolen konstaterar även att förekomsten av i målet aktuella s.k. belöningsystem, vilket innebar att ökad försäljning gav högre poäng och därmed högre ersättning, medför att risken för otillbörlig påverkan är högre än annars.

Domstolen finner det ställt utom varje rimligt tvivel att utbetalningarna till de mutåtalade har – om det skett för mottagarens tjänsteutövning – varit ägnade att favorisera leverantörens varor i strid mot Systembolagets krav på märkesneutralitet och därmed otillbörliga. Domstolen fäster således inte avseende vid de olika förklaringar som de åtalade f.d. anställda lämnat som förklaringar till mottagandet av diverse ersättningar. Domstolen finner därför det genom utredningen i målet visat att 18 personer gjort sig skyldiga till mutbrott och dömer dessa till dagsböter. Domstolen finner vidare att två anställda i leverantörsbolaget gjort sig skyldiga till bestickning och dömer en av de anställda till villkorlig dom och böter (avser även annan brottslighet) och den andre till dagsböter. Domstolen förverkar även i vissa fall även värdet av det utbyte som brotten inneburit.

Ovanstående dom utgör resultatet av den första av sex rättegångar avseende åtal mot f.d. anställda i Systembolaget och anställda i leverantörsbolag. Övriga rättegångar beräknas kunna äga rum under år 2006. Som tidigare rapporterats pågår fortfarande förundersökning mot ytterligare leverantörsbolag, däribland Vin & Sprit.

4.2 Systembolagets åtgärder mot korruption

4.2.1 Åtgärder för att motverka korruption

Enligt Systembolaget har följande åtgärder genomförts sedan föregående rapport i juli 2005.

- Projektet Systembolagets Nystart som innebär att alla chefer i bolaget har samlats till ett ledarmöte i syfte skapa en företagskultur byggd kring

bolagets uppdrag och värderingar samt för att få cheferna att känna sig trygga och motiverade i att delta i etiska samtal.

- Dialog kring Systembolagets uppdrag och värderingar som innebär att alla chefer genomför en dialog kring bolagets affärsidé och värderingar tillsammans med sin medarbetare.
- Dialog kring kundmötet utifrån Systembolagets uppdrag och värderingar, dvs. alla medarbetare på respektive arbetsplats har ett möte med dialog kring hur kunder bemöts av bolaget, förväntningar m.m.
- Samtal om etik, dvs. alla medarbetare har genomfört ett samtal om etik och värderingar.
- Tydliggörande av Systembolagets uppdrag vid rekrytering och för anställda.

Systembolaget har vidare uppgett att utöver ovan angivna åtgärder kommer ytterligare åtgärder att fortsatt vidtas.

4.2.2 Systembolagets filterkörningar

Konkurrensverket har tidigare rapporterat att Systembolaget har infört ett så kallat filter för borträkning av stora köp i syfte att minska incitamentet för leverantörer att stödköpa sina produkter för att på så sätt påverka modulplaceringen.¹⁷

Filter för stora köp år 2005

Systembolaget uppger att det s.k. storköpsfiltret har tillämpats två gånger vid utvärdering i fast sortiment under år 2005. Vid utvärderingar av artiklar i beställningssortimentet (för eventuell kvalificering till fast sortiment) tillämpas alltid filtret för stora köp. Vid tidigare utförda utvärderingar av fast sortiment har andelen stora köp utgjort cirka 0,3 %. Detta gäller även för de utvärderingar som genomförts under år 2005.

Utvärdering – februari 2005

Tre artiklars modulplacering påverkades av filter för stora köp.

1 öl- artikel (6,9% stora köp)	placering i T1 istället för BAS
1 vin-artikel (10,0% stora köp)	placering i T4 istället för T3

¹⁷ För att minimera leverantörernas möjligheter att stödköpa sina artiklar räknas alla stora köp bort, oavsett om det är köp gjorda av leverantör eller av annan kund.

1 vin-artikel (11,2% stora köp) placering i T9¹⁸ istället för T4

Enligt Systembolaget resulterade ovanstående i att andra artiklar erhöll placering i BAS, T3 och T4.

Utvärdering – juli 2005

Två artiklars modulplacering påverkades av filter för stora köp.

1 vin-artikel (13,8% stora köp) placering i T9 istället för T4

1 vin-artikel (18,4% stora köp) placering i T4 istället för T3

Enligt Systembolaget resulterade ovanstående i att andra artiklar erhöll placering i T3 och T4.

Systembolagets slutsats

Systembolagets slutsats av filterkörningarna är att stora köp förekommer i liten omfattning. Systembolaget följer dock även fortsättningsvis utvecklingen och avser att vidta åtgärder om det visar sig att stora köp utgör s.k. stödköp.

4.2.3 Systembolagets sanktioner mot leverantörer för brott mot inköpsvillkoren

Sedan åtal väckts mot 15 anställda hos tre leverantörer i februari 2005 för bestickning har Systembolaget analyserat förundersökningsmaterialet och aktuella omständigheter. Vid denna utvärdering har Systembolaget konstaterat att de inblandade leverantörerna brutit mot leverantörsavtalen vid sina kontakter med Systembolagets medarbetare, i syfte att rubba konkurrensen mellan olika leverantörer/artiklar.¹⁹

Systembolaget har med anledning härav utarbetat en sanktionsmodell som skall ligga till grund för bedömningen av avtalsbrott, vilket innebär hävning av vissa artiklar eller av en leverantörs samtliga artiklar. Bolaget har vidtagit sanktioner gentemot de tre leverantörerna i enlighet härmed. Samtliga hävningar trädde i kraft i månadsskiftet september/oktober 2005. Nedan följer Systembolagets beskrivning av utformningen av sanktionsmodellen och hur den har tillämpats.

¹⁸ Tilläggsmodul 9 är det samma som kompletterandedel i fast sortiment. Butikerna åläggs inte att lagerföra artiklar ur kompletterandedel utan artiklarna beställs helt efter beslut av enskild butik.

¹⁹ Se Systembolagets pressmeddelande den 2 september 2005.

Sammanfattning av sanktionsmodellen

Utgångspunkter för sanktionsmodellen

Systembolaget har uppgett att man beslutat om en sanktionsmodell baserad på bolagets inköpsvillkor och de riktlinjer som EU-kommissionen tillämpar vid fastställande av sanktioner vid överträdelse av EU:s konkurrensregler.²⁰

Systembolaget uppger att de sanktionsmöjligheter som finns enligt gällande inköpsvillkor är *hävning av hela avtalet* (leverantörens samtliga artiklar) eller *partiell hävning* (d.v.s. vissa artiklar). Dessa sanktioner utgör således - enligt bolaget - en av utgångspunkterna för sanktionsmodellen.

Enligt Systembolaget är syftet med sanktionerna att upprätthålla respekten för gällande avtal och därigenom värna om konkurrens- och märkesneutraliteten. Systembolaget uppger att eftersom bolaget har ett lagstadgat monopol på försäljning av alkoholdrycker till allmänheten har bolaget varit skyldigt att beakta en rad särskilda krav vid utformningen av sanktionsmodellen. Sanktionerna måste därför uppfylla krav på objektivitet, proportionalitet och icke-diskriminering. Sanktionerna måste samtidigt vara ändamålsenliga. Systembolaget uppger att bolaget har ett särskilt ansvar för sanktionernas effekter på marknaden (för konsumenter, producenter och den drabbade leverantören).

Enligt Systembolaget har som ovan angetts utgångspunkten för Systembolagets sanktionsmodell även varit de riktlinjer som EU-kommissionen tillämpar vid fastställande av sanktioner vid överträdelse av EU:s konkurrensregler. För att sanktionen skall uppfylla kravet på ändamålsenlighet har sanktionens (d.v.s. hävningens) omfattning relaterats till det avtalsstridiga förfarandets antagna åsyftade effekter på marknaden.

Närmare om sanktionsmodellen

Systembolaget har indelat de avtalsbrott som skall sanktioneras med *partiell hävning* i tre kategorier.

- Allvarligt förfarande/avtalsbrott (kategori 1)
- Mer allvarligt förfarande/avtalsbrott (kategori 2)
- Mycket allvarligt förfarande/avtalsbrott (kategori 3)

Systembolaget uppger att vid bedömningen av till vilken kategori ett visst avtalsbrott skall hänföras har bolaget beaktat försvårande och förmildrande omständigheter. Bland omständigheter som kan anses försvårande nämner bolaget exempel-

²⁰ Se Systembolagets pressmeddelande den 2 september 2005.

vis att förfarandet varit systematiskt och att otillåtna kontakter synes ha varit en central del i leverantörens affärsstrategi. En förmildrande omständighet kan exempelvis vara om förfarandet varit av engångskaraktär eller om detta har skett utan företagsledningens vetskap. Även tidsaspekten kan ha betydelse.

Systembolaget har för varje kategori bestämt en faktor som multipliceras med det sammanlagda antagna värdet av det avtalsstridiga förfarandet (exempelvis summan av erbjudna, utlovade och lämnade ersättningar/förmåner). I kategori 1 är faktorn 25, i kategori 2 är faktorn 50 och i kategori 3 är faktorn 100. I samtliga kategorier finns dock ett maxtak angivet i % av leverantörens årliga omsättning hos Systembolaget för föregående räkenskapsår exklusive alkoholskatt; 5 %, 7,5 % respektive 10 %. I kategori 1 och 2 finns även ett maxtak angivet i absoluta tal; 25 miljoner respektive 50 miljoner.

Systembolaget uppger att avtalsbrott som bedöms så pass allvarligt att det ligger utanför kategori 3 sanktioneras med hävning av hela avtalet, d.v.s. hävning av samtliga vid tidpunkten gällande inköpsavtal.

Tillämpningen av sanktionsmodellen

Systembolaget har uppgett att man beslutat att häva individuella inköpsavtal med Philipson & Söderberg (P & S) avseende artiklar med en omsättning hos Systembolaget i spannet 16,5-17 miljoner kronor. Enligt Systembolaget motsvarar hävningen ett bortfall av drygt 4 % av P&S omsättning hos Systembolaget under 2004.

Systembolaget menar att P & S avtalsbrott utgör ett *mycket allvarligt förfarande* (partiell hävning enligt kategori 3). Vid sådant förhållande sker hävning av artiklar vars omsättning hos Systembolaget motsvarar 100 gånger avtalsbrottets sammanlagda antagna värde, dock max 10 % av föregående års omsättning hos Systembolaget exklusive alkoholskatt. Värdet för P&S har av Systembolaget konstaterats uppgå till cirka 170 000 kronor. Enligt Systembolaget uppgick P&S omsättning hos Systembolaget under föregående år till cirka 396 miljoner kronor.

Systembolaget har vidare uppgett att man beslutat att häva ett individuellt inköpsavtal avseende en artikel representerande drygt 5 miljoner kronor av Åkesson Vins (Åkesson) omsättning hos Systembolaget. Enligt Systembolaget motsvarar hävningen ett bortfall av 10 % av Åkessons omsättning hos Systembolaget under 2004.

Systembolaget menar att Åkesson avtalsbrott utgör *mycket allvarligt förfarande* (partiell hävning enligt kategori 3). Vid sådant förhållande sker hävning av artiklar vars omsättning hos Systembolaget motsvarar 100 gånger avtalsbrottets sammanlagda antagna värde, dock max 10 % av föregående års omsättning hos Systembolaget exklusive alkoholskatt. Värdet för Åkesson har av Systembolaget konstaterats uppgå till cirka 140 000 kronor. Enligt Systembolaget uppgick Åkessons

omsättning hos Systembolaget under föregående år till cirka 53 miljoner konor. Begränsningsregeln relaterad till omsättningen har därför tillämpats.

Systembolaget har slutligen uppgett att Vin Trägårdhs avtalsbrott har bedömts vara så pass allvarligt att detta ligger utanför kategori 3 och sanktioneras därför med hävning av hela avtalet.

Samtliga hävningar trädde i kraft i månadsskiftet september/oktober 2005.

Eventuella effekter för producenter eller konsumenter

Systembolaget uppger att hävda artiklar även i fortsättningen kommer att säljas i bolagets butiker med bibehållen sortimentsplacering och artikelnummer. Försäljningen till Systembolaget kommer att ske genom nya leverantörer. Sanktionerna får därmed - enligt bolaget - inte effekt på sortimentet och drabbar därför inte producenter eller konsumenter.

Systembolaget uppger att man har uppmanat berörda producenter att utse nya leverantörer för de produkter som omfattas av hävningsförklaringarna. Sådan leverantör får inte ha intressegemenskap med tidigare leverantör.

Systembolaget uppger att om producenten har varit delaktig i avtalsbrottet, vilket inte konstaterats i aktuella fall, kan dock artikeln komma att avlistas och avföras ur sortimentet.

Systembolagets relation med berörda leverantörer

Systembolaget uppger att i och med tillämpningen av sanktionerna mot P&S, Åkesson och VT är vilka trädde i kraft i månadsskiftet september/oktober 2005 är saken utagerad. P&S och Åkesson har också förklarat sig acceptera sanktionerna.²¹

Systembolaget uppger att en leverantör vilken omfattas av sanktioner kommer även i fortsättningen att kunna lämna offerter på samma villkor som för övriga leverantörer. Ej hävda artiklar kommer inte heller att påverkas.

²¹ Philipson & Söderberg och Åkesson Vin har också nya ägare och nya ledningar jämfört med de tidpunkter då brotten begicks. Den tredje parten, Vin Trägårdh, har inte accepterat Systembolagets hävning av hela avtalet, dvs. samtliga artiklar, utan försöker driva sin sak till skiljedom (se bl.a. TT 2005-08-23, Svenska Dagbladet 2005-08-03 och Svenska dagbladet 2005-09-03).

5 Sammanfattande kommentar

Under perioden har utredningen och lagföringen av 18 f.d. anställda i Systembolaget och två anställda i ett av leverantörsbolagen misstänkta för mutbrott och bestickning slutförts. Det kan konstateras att Stockholms tingsrätt genom sin dom den 19 december 2005 funnit att de åtalade i allt väsentligt gjort sig skyldiga till påstådda mut- och bestickningsbrott.

Som domstolen funnit får det vara ställt utom varje rimligt tvivel att utbetalningarna till de mutåtalade har varit ägnade att favorisera leverantörens varor i strid mot Systembolagets krav på märkesneutralitet och därmed otillbörliga. Domstolen har konstaterat att det funnits en möjlighet för de mutåtalade att favorisera bolagets produkter redan genom att rekommendera dem till kunder. Det har dessutom i flera fall funnits möjlighet till förbättrad exponering av vissa varor. Domstolen konstaterar även att förekomsten av i målet aktuella s.k. belöningsystem medfört att risken för otillbörlig påverkan är högre än annars. Sammanfattningsvis kan observeras att tingsrättens bedömning överensstämmer med Konkurrensverkets tidigare slutsats i föregående rapporter, d.v.s. att de misstänkta mut- och bestickningsbrotten kan ha påverkat detaljhandelsmonopolets icke-diskriminerande funktionssätt under den angivna perioden. Det kan inte uteslutas att de rättegångar som kommer att genomföras under år 2006 ytterligare kan klarlägga på vilket sätt detaljhandelsmonopolets icke-diskriminerande funktionssätt påverkats.

Som tidigare rapporterats fortsätter Systembolaget att vidta kraftfulla åtgärder mot korruptionsproblem i bolaget och bland leverantörsbolagen. Konkurrensverket anser att bolagets åtgärder och den nu avkunnade domen mot f.d. anställda i Systembolaget och anställda i leverantörsföretagen bidrar till att undanröja och motverka korruption i bolaget.

Konkurrensverket noterar vidare att enligt Systembolaget förekommer stora köp, som skulle kunna utgöra s.k. stödköp, i mycket liten omfattning. Det kan antas att det system som Systembolaget infört för borträkning av stora köp bidragit till att minska incitamentet för leverantörer att stödköpa sina produkter. Konkurrensverket har ingen anledning att anta annat än att stödköp numera förekommer i endast mycket liten omfattning och att möjligheterna för sådana stödköp att påverka modulplaceringen minskat genom det system genom vilket större inköp filtreras bort från försäljningsstatistiken.

Mot bakgrund av de förändrade rutiner som Systembolaget infört såvitt avser beställningssortimentet och de klagomål och synpunkter som inkommit till Konkurrensverket från leverantörer med anledning härav, finns det skäl att fortsatt följa utvecklingen av försäljningen från beställningssortimentet i syfte att säkerställa konkurrensneutraliteten.

Under perioden har det skett förändringar i Systembolagets system för antagning av produkter, bland annat vad gäller införandet av det nya systemet för inköp av konsumentpanelsartiklar. Det kan antas att den tidigare långa väntetiden för lansering delvis kan minska genom det nya systemet. Som Systembolaget framhåller torde förändringen innebära att leverantörer kan få sin sak prövad i Alkohol- och läkemedelssortimentsnämnden inom rimlig tid. Det kan noteras att det skett en viss marginell ökning under de senaste åren av antalet ärenden i Alkohol- och läkemedelssortimentsnämnden även om antalet ärenden fortfarande är få.

Under de första 11 månaderna under 2005 har Systembolagets försäljning ökat jämfört med 2004. Det kan noteras att enligt SoRAD:s uppgifter ökade den totala mängden resandeförsel mellan 2003 och 2004, särskilt vad gäller sprit och öl. Däremot minskade resandeförseln - i jämförelse med samma period 2004 - under de nio första månaderna av 2005. Enligt SoRAD kan den kraftiga ökningen av resandeförseln under framförallt första halvåret 2004 till stor del förklaras av skattesänkning i Danmark och de i praktiken slopade införselkvoterna vid årsskiftet 2003/2004. SoRAD påpekar att resandeförseln under 2005 återgått till en mer normal nivå.